

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA XITOIY VA TURKIYA MAMLAKATLARI TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH

Narkuziyev Anvar Rustamovich

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

[e-mail: anvar.norquziyev824@gmail.com](mailto:anvar.norquziyev824@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xitoy hamda Turkiya davlatlarining hududlarida kichik biznes va tadbirkorlik sohasi uchun infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha bir nechta adabiyotlar tahlilini va ular tajribasini mamlakatimizda foydalanish imkoniyatlarini ko'rib chiqamiz. Shuningdek, yuqorida nomlari keltirilgan davlatlarda tadbirkorlik infratuzilmasini hududlarda rivojlantirish zarurati, uning nafaqat kichik biznes va tadbirkorlik sohasiga balki mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri o'rganilgan. Maqolada tadbirkorlik infratuzilmasini rivojlantirishning xorij tajribasini yurtimizda qo'llashga e'tibor bergan holda masalaga yondashilgan va hududlarda infratuzilmani rivojlantirishda inobatga olinishi kerak bo'lgan ayrim jihatlarini tavsiya sifatida keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: hududiy infrastruktura, инфраструктура, kichik biznes va tadbirkorlik, Xitoy, Turkiya

Kirish

Bugungi kunda istalgan sohani rivojlantirish uchun xorij tajribasini o'rganish va uni mamlakatda foydalanish imkoniyatlarini baholash dolzarb hisoblanadi. Sababi ayrim davlatlar ma'lum bir yo'nalishda muvaffaqiyatga erishgan holda dunyo hamjamiyatiga na'muna yaratgan bo'ladi. Bunday muvaffaqiyatli tajribalardan foydalanish kelgusi xavf-hatarlarni va xarajatlarni pasaytirish imkonini beradi. Shu sababdan hududlarda kichik biznes va tadbirkorliklar uchun infrastrukturani rivojlantirish bo'yicha Turkiya va Xitoy davlatlar tajribasini o'rganishga qaror qildik.

Bizga ma'lumki, Xitoy davlati kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish va unga zarur infrastrukturani yaratish bo'yicha yetakchi davlatlardan sanaladi. Boshqa davlatlar tajribasidan farqi shundaki mamlakatda qisqa muddatda mahalliy bozorlarni to'yintirish hamda eksportga yo'naltirilgan tovar va xizmatlarni yaratish uchun kerak bo'ladigan infratuzilmani yarata oldi. Shuningdek mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishi hamda jamiyat farovonligining negizi bo'lib xizmat qilmoqda. Iqtisodchi olimlar tadbirkorlik muhitini iqtisodiy rivojlanish va tadbirkorlikni yanada ommalashtirishda juda ham muhim omil deb hisoblashadi.

Mamlakatlar darajasida olib qarajak, Xitoy doimiy ravishda kichik biznes hamda tadbirkorlik sohasini rivojlantirish uchun islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. Korxonalar darajasida biznes muhitini optimallashtirishni foyda solig'i va xususiy mulk dahlsizligi o'zida aks ettiradi

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Aytish joizki, Xitoy kompaniyalari har kuni biznes yuritishning yangicha yo'llarini o'ylashsa, boshqalar esa o'zgarishlarga tezkorlik bilan moslashish to'g'risida bosh qotirishadi. Hukumat tomonidan yaxshigina tadbirkorlik qilish uchun infratuzilma yaratilgan bo'lib, ular iste'molchiga yo'naltirilgan infratuzilmani rivojlantirish haqida ko'proq bosh qotirishadi[1].

Xitoyda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda e'tibor berilishi kerak bo'lgan jihatlar quyidagicha (1-jadval) uch toifaga ajratiladi.

1-jadval

Xitoyda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda omillar toifalari[2].

Birlamchi omillar	Ikkilamchi omillar	Uchinchi darajali omillar
Hukumat samaradorligi	Davlat xarajatlari Davlat xizmatlari	Davlat budjeti xarajatlari (mln) Hukumat samaradorligi (%)
Inson kapitali	Ishchi kuchi	O'rtacha oylik ish haqi (yuan)
	Ishchi kuchiga xarajatlar	Ta'lim bilan qamrab olish (jon boshiga)
Moliyaviy xizmatlar	Xizmat ko'lami	Moliyaviy xizmat ko'rsatuvchilar (har 10 000 kishiga) Xususiy moliyaviy xizmat ko'rsatuvchilar (har 10 000 RMB)
Davlat xizmati darajasi	Gaz ta'minoti potentsiali Suv ta'minoti Elektr energiyasi ta'minoti Tibbiy xizmat	Tabiiy gaz ta'minoti (mln tonna) Suv ta'minoti (mln kub metr) Sanoat uchun elektr energiyasi (mln kw) Koykalar soni (mln kishiga)
Bozor shart-sharoitlari	Iqtisodiy ko'rsatkichlar	Aholi jon boshiga YaIM (yuan) Asosiy vositalarga investitsiyalar (aholi jon boshiga)
	Import va eksport	Xorijiy capital o'zlashtirilishi (aholi jon boshiga)
	Korporativ institutlar	Yangi tuzilgan shartnomalar soni Sanoat korxonalar soni
Innovatsion soha	Innovatsion sohaga xarajatlar Innovatsion soha natijalari Innovatsion salohiyat	Ilmiy tadqiqotlar uchun xarajatlar Qo'lga kiritilgan patentlar soni Innovatsion salohiyat indeksi

Xitoy tadbirkorligining dinamik infratuzilmasi. Bugungi kundagi Xitoyning tadbirkorlik uchun yaratgan infrastrukturasi samarali olib borilgan islohotlar va tizim

natijasi deyish mumkin. Sababi mamlakat yillar mobaynida infrastrukturani shakllantirar ekan, iqtisodiyotda investitsiyalar faolligini ta'minlay oldi. Bu esa yangidan yaratiladigan firmalarning manbalaridan biriga aylandi. Tadbirkorlik subyekti yaratilar ekan, u "tug'ilganidan" boshlab bozorning boshqa ishtirokchilari bilan munosabatlarining qanday bo'lishining institutsional asoslari mustahkamlab qo'yilgan edi. Aniqroq aytganda, qonuniy ravishda ish boshlashidan oldin xususiy tadbirkor qancha ishchi kuchi ishlata oladi, faoliyat davomida hamkorlari kimlar boladi, bank sektori bilan a'loqasi qanday bo'ladi kabi savollarga javobni yaxshi biladi. Bu orqali tadbirkor faoliyat yo'nalishini baholash imkoniga ega bo'ladi.

Xitoy asosan iqtisodiy infrastrukturaga 1998 yildan boshlab katta e'tibor bera boshladi. Transport, elektr energiyasi, gaz tarmog'i, telekommunikatsiya, shahar suv ta'minoti va sanitariya sohalariga xarajatlar 1994 yilgi 39 mlrd dollardan 1998 yilga kelib 88 mlrd dollarga yetdi. 2003 yilda 123 mlrd dollargacha oshib YaIMga nisbatan 8.7 foizini tashkil etdi. Boshqa Osiyo davlatlari moliyaviy inqirozni boshdan kechirayotgan bir paytda Xitoy moliyaviy islohotlarni amalga oshirgan holda infrastrukturaga mablag' yo'naltira oldi. Shu bilan bir qatorda mazkur soha markaziy hukumatdan hududiy birliklari sari harakatlana boshladi. Bosh hukumat sohani rejalashtirish, moliyalashtirish va siyosiy muvofiqlashtirishda o'z rolini mustahkamlayotgan bir paytda, hududiy birliklar infratuzilmani qanday qilib moliyalashtirish va boshqarish bo'yicha moslashish jarayonini boshdan kechirayotgan edi[3]. Eng muhimi mamlakatning investitsiya siyosati milliy raqobatbardoshlikni va iqtisodiy infratuzilmani rivojlantirishni maqsad qilgan edi. Bugungi kundagi rivojlangan kichik biznes va tadbirkorlik sohasini hududlardagi keng ko'lamli infrastrukturaviy islohotlarsiz tasavvur etish mushkul.

2000 yildan hozirga qadar davlat va xususiy tadbirkorliklar maqomi tenglasha bordi. Ularga teng huquqli imkoniyatlar berila boshlandi[5].

Mamlakat hududlari bo'ylab kichik biznes va tadbirkorlik rivojlanishi bir-biridan farq qilardi. Davlat darajasidagi institutsional o'zgarishlardan tashqari kichik biznes va tadbirkorlik rivojlanishida siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy ahvolning hududiy hususiyatlari ta'sir etmasdan qolmadi. Ushbu farqlanish ro'yhatdan o'tgan korxonalar sonida ham namoyon bo'ldi. 2003 yilda 69.3 % xususiy tadbirkorliklar mamlakatning qirg'oq bo'yi hududlarida, 17.1 % va 13.5% i mos ravishda markaziy va g'arbiy provinsiyalarda joylashgan edi[6].

Tadbirkorlik sohasi uchun infrastrukturani yaratishning samarali usullaridan biri – bu MIZ hamda EIZlarni tashkil etishdir. Bu usul Xitoy tajribasida yaxshi samara bergani ko'rish mumkin.

Tadqiqot metodikasi

Mazkur maqolada iqtisodchi olimlarning Xitoy hamda Turkiya davlatlari hududlarida kichik biznes va tadbirkorlikning rivojlanishi, unga yaratilgan infratuzilma tajribasi bo'yicha olib brogan tadqiqotlari tahlil etilgan hamda ularning tajribasini mamlakatimizda foydalanish imkoniyatlari baholangan. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish orqali muayyan xulosa va takliflar berilgan. Mavzuni tadqiq etish mobaynida mantiqiylik va tarixiylikning birligi, ilmiy abstraktsiya, deduksiya va statistic tahlil kabi ilmiy bilish usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Bugungi kunda mamlakatda kichik biznes va tadbirkorlik uchun yaratilgan shart-sharoitlar bilan tanishadigan bo'lsak, quyidagicha ma'lumotlarga ega bo'lamiz. Dastlab sohalar bo'yicha elektr energiya iste'moliga to'xtalamiz.

Yuqoridagi chizma mamlakatimizda elektr energiyasini tasvirlab berar ekan, unda quyidagicha malumotlar shakllanadi.

Birinchidan, dastlabki dekadada elektr energiya iste'moli umumiy hisobda unchalik ham o'zgarishga uchramagan. Keying o'n yillikda elektr iste'moli sezilarli drajada oshgan.

Ikkinchidan, elektr energiya iste'molida eng katta ulush sanoat hamda qishloq ho'jaligi korxonolari hisobiga to'g'ri keladi. Undan keying o'rin aholi tomonidan band etilgan va ikkinchi dekadada sezilarli darjada ortgan. Eng kam elektr energiya iste'molini qurilish, tijorat korxoalari hamda davlat idoralari amalga oshirgan. Ohirgi yillarda esa, sanoat korxonolari hamda aholining elektr energiya iste'moli hajmi deyarli tenglashishga ulgurgan. Qishloq ho'jaligi sohasida bo'lsa bu ko'rsatkich pasayib bormoqda.

Tadqiqotlarga ko'ra ushbu yo'nalishda islohotlar davom etadi va 2030 yilga kelib infrastrukturaga harajatlar tahminan 16 trlnni tashkil etadi.

Jahon tajribasida kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish va unga zarur infratuzilmani yaratish bo'yicha o'z o'rniga ega davlat bu – Turkiya hisoblanadi. Bu sohada Turkiyaning eng katta yutug'i bu – tartibli va samarali xususiylashtirish hisoblanadi. Bu sohada ishlarning boshlanishi 1980 yilga borib taqaladi. Hukumat davlat mulkini xususiylashtirish hamda yangilarini barpo etishni birgalikda olib bordi. Shu bilan birgalikda mavjud hamda yangidan yaratilayotgan korxonalar uchun albatta talab darajasidagi infrastruktura zarur ekanligini bilishardi.

2003 va 2021 yillar oralig'ida 172 mlrd dollardan ko'proq investitsiyalar transport va kommunikatsiya sohasiga o'zlashtirilgan: - deydi Transport va

Infrastruktura vaziri Karaismailoğlu. Vazirning aytishicha, “2053 yilgacha investitsiyalar hajmi 198 mlrga oshiriladi”

Xulosa va takliflar

Ammo aytish joizki, hech bir narsa nomukammallikdan, kamchiliklardan holi emas, jumladan hududlarda infratuzilmani rivojlantirishning Xitoy tajribasi ham: qanday kamchiliklar mavjud edi?

- Investitsiyalarning behuda sarflanishi
- Davlat fondlarining suiiste'mol qilinishi
- Qishloq hududi yerlarini qurilish maqsadida haddan tashqari ko'p ajratilishi
- Tabiatga zarar yetkazilishi

Shuningdek, mamlakatimizda hududlarda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda infratuzilmani yaxshilash bo'yicha Xitoy va Turkiya tajribasini foydalanish uchun quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish zarur deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Ruipeng Tan, Lulu Pan, Mengmeng Xu, Xinju He, “Transportation infrastructure, economic agglomeration and non-linearities of green total factor productivity growth in China: Evidence from partially linear functional coefficient model”, *Transport Policy*, 2022, ISSN 0967-070X, <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2022.09.027>.
2. [Rong, K.](#), [Liu, Z.](#) and [Shi, Y.](#) (2011), "Reshaping the business ecosystem in China: case studies and implications", *Journal of Science and Technology Policy in China*, Vol. 2 No. 2, pp. 171-192. <https://doi.org/10.1108/17585521111155228>
3. Yang, J.Y., Li, J. The development of entrepreneurship in China. *Asia Pacific J Manage* **25**, 335–359 (2008). <https://doi.org/10.1007/s10490-007-9078-8>
4. He, C., Lu, J. & Qian, H. Entrepreneurship in China. *Small Bus Econ* **52**, 563–572 (2019). <https://doi.org/10.1007/s11187-017-9972-5>
5. Atherton, A., & Newman, A. (2017). *Entrepreneurship in China: The Emergence of the Private Sector* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315625126>
6. Li, H. (2012). History and Development of Entrepreneurship in China. *Entrepreneurship and Economic Growth in China*, 13–34. doi:10.1142/9789814273374_0002
7. Douglas Zhihua Zeng (2012) “China’s Special Economic Zones and Industrial Clusters: Success and Challenges” Lincoln Institute of Land Policy Working Paper, help@lincolninst.edu
8. www.worldbank.org
9. Kamolov D. Davlat boshqaruvida oid axloqiy qarashlar //Адабиёт учкунлари. – 2021.
10. Rustamovich N. A. SMALL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES IN DEVELOPMENT INTERNAL TO RESOURCES BASED ON TERRITORIAL INFRASTRUCTURE IMPROVEMENT //GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY. – T. 25. – C. 47.
11. Narkuziyev A. R. ICHKI RESURSLARGA ASOSLANGAN HUDUDIY INFRATUZILMANI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJ TAJRIBASINI QO

- „LLASH (O „ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK SOHASI UCHUN FOYDALANISH IMKOMIYATLARI) //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. TSTU Conference 2. – С. 390-400.
12. Норкўзиев А. Р. ИҚТИСОДИЙ КАТЕГОРИЯ СИФАТИДА ИНФРАТУЗИЛМА ТУШУНЧАСИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ВА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ СОҲАСИДАГИ АҲАМИЯТИ //Academic research in educational sciences. – 2022. – №. Conference. – С. 157-161.
 13. Наркўзиев А. Р. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА //PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. – 2023. – Т. 2. – №. 21. – С. 11-14.
 14. Narkuziyev A. R. ICHKI RESURSLARGA ASOSLANGAN HUDUDIY INFRATUZILMANI TAKOMILLASHTIRISHNING HORIJ TAJRIBASINI QO „LLASH (O „ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK SOHASI UCHUN FOYDALANISH IMKOMIYATLARI) //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. TSTU Conference 2. – С. 390-400.
 15. Норкўзиев А. ХУДУДЛАРНИНГ ЛОГИСТИК ИНФРАТУЗИЛМА САЛОҲИЯТИ ТАҲЛИЛИ //Iqtisodiyot va ta'lim. – 2022. – Т. 23. – №. 6. – С. 419-423.
 16. Rustamovich N. A. O 'ZBEKISTON HUDUDLARIDA ICHKI RESURSLARGA ASOSLANGAN HUDUDIY INFRATUZILMASIDAN FOYDALANISH IMKOMIYATLARI VA MAMLAKATIMIZDA INNAVATSION USULDA FOYDALANISH //O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. – 2023. – Т. 2. – №. 17. – С. 104-115.
 17. Kamolov D. R. O. G. L. O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIYA VA AXLOQNING ZAMONAVIY MUAMMOLARI VA YECHIMLARI //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. NUU Conference 2. – С. 348-352.
 18. Rustamovich N. A. O 'ZBEKISTON HUDUDLARIDA ICHKI RESURSLARGA ASOSLANGAN HUDUDIY INFRATUZILMASIDAN FOYDALANISH IMKOMIYATLARI VA MAMLAKATIMIZDA INNAVATSION USULDA FOYDALANISH //O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. – 2023. – Т. 2. – №. 17. – С. 104-115.
 19. Narkuziyev A., Norbekova M. KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA INFRATUZILMA FAOLIYATIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH //Science technology&Digital finance. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 171-186.
 20. Rustamovich N. A. ROLE OF INFRASTRUCTURE TO DEVELOP SMALL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES IN UZBEKISTAN //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 412-416.
 21. Наркўзиев А. Р. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА //PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. – 2023. – Т. 2. – №. 21. – С. 11-14.

22. Norkuziyev A. R. Theoretical Analysis Of Role Infrastructure On The Development Smes In Uzbekistan //International Conference Dedicated To The Role And Importance Of Innovative Education In The 21st Century. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 131-135.
23. Akramovich N. A. The priority of using innovative technologies in the agricultural education system //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 10. – С. 185-191.
24. Akramovich N. A. HISTORY, SUBJECT AND OBJECT OF FORMATION OF" MACROECONOMICS" //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 1. – С. 209-210.
25. Nizametdinov A. A. OLIY TA'LIM TIZIMIDA AGRAR SOHANING USTUVORLIGI UNDA INNOVATSIYALARNING QULLANISHI //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 96-98.
26. Baxrom X., Alijon N., Aziz Z. THE ROLE OF THE PRIVATE SECTOR IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 130-136.
27. Xolmuradovich X. B. et al. BUSINESS ETHICS AND CULTURE, RULES FOR ITS WORK //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 184-191.
28. Akramovich N. A., Azamatovna U. S. TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH: DOLZARB TENDENSIYALAR VA STRATEGIK YONALISHLAR //INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 36-40.
29. Худояров Р., Низаметдинов А. МАЛЫЙ И СРЕДНИЙ БИЗНЕС В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 6 Part 2. – С. 188-193.
30. Spanov M., Kamolov D. MODERN PROBLEMS AND SOLUTIONS OF DEMOCRACY AND MORALITY IN UZBEKISTAN //Science technology&Digital finance. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 168-172.
31. Raipovna V. S., Akramovich N. A., Durdona A. CONTENT AND FUNCTIONING OF THE MARKET ECONOMY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 105-110.